

Foto: Madeleine Goldman

Projekt

Skolnärvaroteamet

2017/18 – 2018/19
Slutrapport

Sammanfattning

Projektet har pågått under två läsår och syftat till att öka skolnärvaron för elever i grundskolan. Uppdraget har varit att skapa stabila samarbetsstrukturer och att utveckla arbetssätt som leder till att fler elever når skolframgång. Utvärderingen av projektet visar att det har haft positiv effekt för det förebyggande arbetet inom skolorna, medan det för skolornas vidkommande generellt inte haft lika god effekt i det åtgärdande arbetet med enskilda elever. Samverkan mellan skola och socialtjänst har inte förbättrats i önskad omfattning. Möjligheten att utveckla nya arbetssätt har varit begränsad av otydlighet i uppdrag och mandat. Bildningsförvaltningens omorganisation har påverkat möjligheten till effektiv arbetsgång. Denna slutrapport innehåller förslag på framtida arbetsmodell och funktioner.

Projektbeskrivning

Projekt Skolnärvaroteamet har pågått under läsåren 2017/18 och 2018/19 i samverkan mellan Socialnämnden och Utbildningsnämnden. Det har varit bemannat med två projektjänster utifrån befintliga resurser, en från respektive förvaltning, och bestått av en pedagog och en socionom/familjebehandlare. Organisatoriskt har projektet tillhört Enheten för barn- och elevhälsa inom Bildningsförvaltningen.

Syftet har varit att skapa förutsättningar för alla barn i Danderyds kommun att genomföra sin skolgång och nå målen. En genomförd skolgång med godkända betyg är en stark skyddsfaktor mot psykisk ohälsa och socialt utanförskap i vuxen ålder.

Huvudman och ledning

Bildningsförvaltningen har varit huvudman för skolnärvaroteamet. Socialnämnden och Utbildningsnämnden har fått skriftliga delrapporter och muntliga rapporter om hur arbetet fortskridit. Avstämning har löpande gjorts med styrgruppen som bestått av Åsa Wallén, avdelningschef socialkontorets familjeavdelning och Eva Hoas, chef myndighet och stöd inom Bildningsförvaltningen, senare ersatt av Maria Weståker, verksamhetschef skola. I styrgruppen har även Monika Jädersten, chef för Enheten för barn- och elevhälsa, samt under andra projektåret även AnnCecilia Svedjekrans, chef för Resursteamet, ingått.

Resultat

Syftet med slutrapporten är att redovisa projektets måluppfyllelse, beskriva de erfarenheter och slutsatser som gjorts samt ge rekommendation till fortsatt arbetssätt. Slutrapporten har genomförts genom att sammanställa och analysera tillgänglig frånvarostatistik, genomgång av dokumentation i samtliga elevärenden och av den processdokumentation som förts löpande samt genom utvärderingsenkäter med öppna svarsalternativ som skickats till samtliga skolor och till socialkontoret.

Arbetet har utgått från det ramverk som nämnderna beslutat om (*bilaga 1*). Den omfattande statliga utredning som gjordes 2016 om skolfrånvaro (SOU

2016:94 *Saknad! Uppmärksamma elevers frånvaro och agera*, Green Landell, Malin) har varit vägledande i arbetet. Inspiration och vägledning har även hämtats från andra kommuner, styrdokument, facklitteratur, föreläsningar och seminarium. Inte minst hade vi som team med oss mångårig erfarenhet av pedagogiskt och psykosocialt arbete med barn och föräldrar inom skola och socialtjänst samt av samverkan och handledning.

Inledningsvis gjordes en kartläggning av skolornas behov av stöd i arbetet för ökad skolnärvaro. Utifrån detta utarbetades en handbok med checklistor, lathund och åtgärdstrappa som stöd i skolornas arbete; *Handlingsplan för att främja och öka skolnärvaro (bilaga 2)*. Handlingsplanen grundar sig på aktuell forskning och erfarenheter och processades med representanter från samtliga skolors elevhälsa samt representanter från socialkontorets familjeavdelning innan den fastslogs av styrgrupp och förvaltningsledning. Planen har ett främjande och förebyggande fokus samt innehåller en åtgärdstrappa med konkreta åtgärder och kartläggningsmaterial och finns tillgänglig på kommunens hemsida www.danderyd.se/skolnarvaroteamet. Alla skolor har erbjudits stöd i implementering av rutiner och förhållningssätt.

Utvärdering

Samtliga rektorer har ombetts att besvara ett antal öppna utvärderingsfrågor och även haft möjlighet till muntlig dialog. Alla skolor utom en fristående skola har besvarat frågorna. Utvärderingsfrågor och skolornas svar redovisas i *bilaga 3*. I avsnittet *Diskussion och slutsats* följer en analys.

Alla socialsekreterare och familjebehandlare på socialkontorets familjeavdelning har fått utvärderingsfrågor som de ombetts att besvara. Utvärderingsfrågorna rör samarbetet med skolorna och vad som behöver förbättras från deras synvinkel, om de sett vinster med skolnärvaroteamets arbete och hur ett framtida upplägg bör se ut.

Sammanfattning av utvärderingen

Handlingsplanen uppfattas av skolorna som ett bra stöd i närvaroarbetet samt att den är väl förankrad och forskningsbaserad. Den har lett till att skolorna har fått en ökad förståelse för vikten av systematiskt närvarofrämjande arbete och frånvaroregistrering och har lett till att deras rutiner förbättrats.

Handlingsplanen är generellt inte tillräckligt väl förankrad bland lärarna och flera skolledare menar att de behöver arbeta mer med förankringen av rutinerna på sina skolor. Någon anser att handlingsplanen och stödmaterialet är svårtillgängligt och även bör vara mer lättåtkomligt digitalt. Det efterfrågas ökad samstämmighet i tolkningen av vad som är problematisk frånvaro, större likvärdighet i närvaroarbetet samt att arbetet bör samordnas och styras mer från Bildningsförvaltningen.

Projektet har inte har inneburit någon konkret skillnad i det åtgärdande arbetet för en del skolor, medan andra anser sig ha haft god hjälp både i det förebyggande arbetet och med enskilda elevärenden. De skolor som är minst

nöjda har saknat operativt stöd i arbetet med hemmasittande elever. Det man saknat är framförallt att skolnärvaroteamet inte sökt upp elever som skolan har svårt att nå och inte erbjudit dem undervisning.

Generellt anser skolorna att samarbetet med socialtjänst och BUP skulle behöva förbättras. Samarbetet beskrivs vara personbundet i stället för att vara förankrat strukturellt på organisationsnivå och i tydliga rutiner.

Socialkontoret anser att skolnärvaroteamet varit ett smörjmedel i samarbetet med skolorna som öppnat för bra lösningar för elever. Man efterfrågar fortsättningsvis en behandlingsmetod för att arbeta med hemmasittare och en samordningsfunktion som ansvarar för att hålla ihop insatserna. Det finns goda exempel på samarbete mellan skolnärvaroteamet och Resursteamets familjebehandlare tillsammans med BUP. Familjebehandling har skett parallellt som skolorna fått stöd av skolnärvaroteamet i sitt arbete med eleven och BUP ansvarat för den barnpsykiatriska delen. Det arbetssätt som föreslås i slutet av denna rapport tar vara på dessa goda erfarenheter.

Frånvarostatistik

På nationell nivå saknas uppgift om hur omfattande skolfrånvaron är. Inom media framkommer i flera uppmärksammade inslag att det uppskattningsvis finns tusentals elever runt om i landet som går miste om utbildning. Inom Storsthlm Uppdrag Psykisk Hälsa pågår diskussioner om att utveckla en regional sammanställning av frånvaron, och regeringens utredare om skolfrånvaro föreslår att nationell statistik ska sammanställas (sid. 115 SOU 2016:94 *Saknad! Uppmärksamma elevernas frånvaro och agera*, Malin Green Landell). Det IT-system som används för frånvaroregistrering är inte anpassat för att ta fram frånvaron på aggregerad nivå, vilket gör att uppgifterna måste tas fram manuellt. Det kan även brista i tillförlitlighet beroende på hur noga ansvariga lärare för in frånvaron. Grunden i det systematiska närvarofrämjande arbetet är att registreringen görs med hög kvalitet.

En kommunal samt en fristående skola har inte lämnat in de efterfrågade uppgifter som ligger till grund för denna sammanställning. Med dessa reservationer kan följande siffror redovisas:

Frånvaro 20% eller mer vecka 34 2017 – vecka 15 2018 i samtliga skolor

159 elever varav 73 på låg- och mellanstadiet och 86 på högstadiet.

Frånvaro 20% eller mer vecka 34 2018 – vecka 15 2019 i samtliga skolor i Danderyd

146 elever varav 36 på låg- och mellanstadiet och 110 på högstadiet.

Antal hemmasittande elever, dvs sammanhängande frånvaro under minst en månad enligt Skolverkets definition

Läsåret 2017/18

14 varav 5 på låg- och mellanstadiet och 9 på högstadiet

Läsåret 2018/19

18 varav 7 på låg- och mellanstadiet och 11 på högstadiet.

Antal anmälningar om hög frånvaro till bildningsförvaltningen 2017/18

9, samtliga från kommunal högstadieskola.

2018/19 (fram till v. 15 2019)

5 varav 3 från låg- och mellanstadiet och 1 från högstadiet i friskola inom kommunen och 1 från högstadieskola i annan kommun.

Kommentar till frånvarosiffrorna

I de lägre årskurserna rör sig frånvaron så gott som uteslutande om sjukanmäldanmäld frånvaro samt beviljade ledigheter. I rutinerna för skolornas arbete ingår att ta reda på vad som finns bakom den sjukanmälda frånvaron. Fler pojkar än flickor har haft hög frånvaro i låg- och mellanstadiet och fler flickor än pojkar på högstadiet. Nationellt är det ungefär lika många flickor som pojkar som har hög frånvaro (*“Skolfrånvaro och vägen tillbaka”* Skolverket, rapport 341, 2010, sid 60).

Det kan vara aktuellt att se över kommunens rutiner för beviljad ledighet. Föräldrar kan uppfatta riktlinjerna för ledighet som en rättighet oavsett elevens skolsituation. En elev som har ett antal sjukdagar under terminen och även beviljas ledighet utanför loven kan snabbt komma upp i omfattande frånvaro. 20% frånvaro motsvarar en dag per vecka eller sammanlagt en månad per termin av missad undervisningstid vilket påverkar måluppfyllelsen oavsett orsaken till frånvaron. Det är angeläget att föräldrar redan vid skolstart medvetandegörs om vikten av närvaro och kopplingen till måluppfyllelsen.

En av kommunens högstadieskolor har en sms-funktion som automatiskt skickar meddelande till vårdnadshavare när eleven är frånvarande. Det kan vara svårt för lärare att hinna med att ringa vårdnadshavare direkt under eller efter en lektion. Sms-funktionen underlättar informationsflödet och ökar föräldrakontrollen, och den aktuella skolan har noterat minskad frånvaro sedan funktionen infördes.

Av de elever som varit hemmasittande har knappt hälften återgått i skolgång. I flertalet fall har de fått plats i resursskolor i privat regi eller anpassad studiegång med allt från några lektioner i veckan i särskild undervisningsgrupp till successiv återgång till vanlig klass. En framgångsfaktor i arbetet med dessa elever har varit ett gott samarbete mellan skola och föräldrar samt motivationsarbete med föräldrar. I några fall har familjebehandlare från Resursteamet inom socialkontoret eller BUP Mellanvården tagit vid på ett funktionellt sätt. Några elever är fortfarande hemma med bedömning av barnpsykiatrien att de inte klarar av att vara i skolan. Det är inte helt tydligt om hälso- och sjukvårdens lagstiftning formellt kan inskränka skolplikten. Några elever är fortsatt hemma trots

insatser. Skolnärvaroteamet har involverats i olika hög grad i arbetet med flera av dessa elever men det kan finnas ytterligare elever med hemmasittande problematik som teamet saknar uppgift om. Exempelvis har några av de elever i åk 9 som inte når gymnasiebehörighet på grund av hög frånvaro inte aktualiserats i teamet.

Anmärkningsvärt är att av de elever som haft frånvaro över 20% har det i endast 14 fall gjorts anmälan om hög frånvaro/skolpliktsbevakning till Bildningsförvaltningen. Det har tidigare inte funnits tydliga och förankrade rutiner inom Bildningsförvaltningen för handläggning av dessa ärenden och det har inte varit tydligt för rektorerna *när* de ska anmäla frånvaron till huvudman, vilket kan vara en orsak till att skolor gjort så få anmälningar. Efter lagändringen den 1 juli 2018, som innebär att skolan på rektors initiativ ska utreda frånvaro (7 kap. 19a § skollagen 2010:800) har Skolnärvaroteamet arbetat fram förtydligande rutiner i skolpliktsbevakningen. Anmälan ska göras i samband med att utredning om frånvaron inleds samt återkopplas till skolan med erbjudande om stöd och samordning av ärendet.

Skolnärvaroteamet har varit involverat i 62 enskilda elevärenden fram till maj 2019. De flesta ärenden har aktualiserats genom att skolan kontaktat teamet. I några fall har socialtjänsten eller habiliteringen hänvisat föräldrar eller så har föräldrar själva tagit kontakt. I samtliga 62 ärenden har frånvaron pågått länge och blivit omfattande. De ärenden som varit aktuella inom projektet har rört elever i samtliga årskurser. Flertalet har varit aktuella inom socialtjänsten och första linjens barnpsykiatri, BUP och/eller Habiliteringen. Skolnärvaroteamet har i samarbete med övriga bidragit till att skapa lösningar för den berörda eleven genom bland annat genom rådgivande och stödjande samtal med skola och föräldrar samt samordning av arbetet med skola, familj och andra aktörer.

Under projektiden har det framkommit brister i kommunens organisation av arbetet med det kommunala aktivitetsansvaret för ungdomar 16–19 år (KAA). Projektets socionom har varit inblandad i fyra mer komplicerade aktivitetsansvarsärenden, vilket ingår i de 62 enskilda elevärenden som teamet arbetat med. Elever inom KAA har ofta haft omfattande frånvaro från grundskolan vilket ökar risken att inte komma in på gymnasiet eller avhopp från gymnasiet. Inför gymnasieintagningen till hösten 2019 finns sju elever som inte når gymnasiebehörighet på grund av omfattande frånvaro.

Vad är verksamt i arbetet med skolnärvaro - en översikt av forskning och erfarenheter

Tillgänglig forskning och erfarenhet visar att orsakerna till problematisk frånvaro är komplexa. Det behövs systematiska kartläggningar och bedömningar för att ta reda på orsakerna för varje elev. De områden som behöver utforskas är skolan, hemmet samt individen och ska kartläggas av elevhälsan tvärprofessionellt, dvs med pedagogiskt, psykologiskt, medicinskt och psykosocialt fokus. Insatserna måste samordnas och ske på såväl organisationsnivå som grupp- och individnivå.

*Detta kan exemplifieras genom en elev som varit hemma från skolan en längre tid och spelar mycket dataspel på nätterna. De vuxna runt eleven har dragit slutsatsen att om eleven kan förmås sluta med dataspel kommer han orka gå upp i tid och komma till skolan. Föräldrarna har inte rätt på pojkens spelande och är uppgivna och hjälpsökande. Skolan i sin tur misstänker att föräldrarna är otydliga i sitt föräldraskap och behöver sätta gränser. Man fokuserar på den faktor som **vidmakthåller** hemmasittandet, dvs spelandet. Pojken, som känner ångestlindring när han spelar, håller alltmer fast i sitt spelande inför hotet om att behöva tvingas tillbaka till skolan. Skola och familjebehandlare gör en förutsättningslös kartläggning som visar att det som **utlöste** skolfrånvaron var en redovisning i SO några månader tidigare. Eleven känner så starkt obehag inför att gå till skolan att det låst sig fullständigt för honom men han har inte vågat ta upp det med sina föräldrar eller lärare utan skyllt på magont och huvudvärk för att slippa gå dit. Kartläggningen som genomförs i samverkan mellan skolan och familjebehandlare i pojkens hem visar att han känner stark ångest inför flera moment i skolarbetet. Ett samarbete mellan socialtjänst, BUP, skola och familj inleds och kontinuerliga avstämningsmöten hålls. BUP utreder frågeställningen ASD (autismspektrumdiagnos), familjebehandlaren stöttar föräldrarna och pojken att skapa fungerande rutiner och strategier hemma och gör tillsammans med elevhälsoteamet och ansvarig lärare en plan för stegvis återgång i skolan med noggranna pedagogiska anpassningar. Läraren ansvarar för att övrig personal runt eleven får information om upplägg och vilket bemötande som kan leda till framsteg för just den här eleven. De samverkande insatserna möjliggör för eleven att återgå till skolan.*

Skolan

Det är betydligt lättare att fånga upp frånvaron när den uppmärksammas tidigt. Därför måste alla skolor ha ett systematiskt frånvaroarbete med utgångspunkten att alla lärare ska registrera all frånvaro alla lektioner. Det ska vara tydligt för all personal på skolan i vilket forum oros signaler ska tas upp och när elevhälsan ska involveras. Det ska finnas en plan för vem som ansvarar för vad. Närvaroarbetet måste vara införlivat i skolans elevhälsoarbete på såväl främjande som förebyggande och åtgärdande nivå. Det åtgärdande arbetet måste ske i nära samarbete med elev och föräldrar och vikten av goda relationer kan inte nog understrykas.

Elevhälsan måste vara bemannad med alla de professioner som skollagen anger och vara organiserad på ett sätt som främjar lärande, utveckling och hälsa.

Skolan och arbetslivet av i dag ställer höga krav på social kompetens och skolan är en arena för både kunskapsinhämtning och utveckling av sociala färdigheter. En fråga som behöver ställas är *hur* skolan arbetar med att utveckla elevers sociala färdigheter.

När en elev återgår till skola efter att ha varit hemmasittande måste återgången ske stegvis och koordineras väl så att alla berörda lärare vet hur upplägget är. Det är viktigt att inte avsluta insatserna för tidigt även om eleven till synes verkar anpassa sig i skolan. Man måste följa upp och hålla kvar stöd och anpassningar tills man säkert ser att närvaron är stabil och att eleven når målen, utvecklas och mår bra.

Såväl organisatoriska, pedagogiska som sociala områden behöver belysas. Skolan behöver se över sin egen organisation och stämma av om den är tillgänglig för alla elever. För att möta elevers behov av anpassningar och särskilt stöd krävs kunskaper om bemötande och skapandet av tillgängliga

lärmiljöer samt en trygg skola utan kränkningar och utanförskap. En generell kompetenshöjning inom bland annat neuropsykiatriska funktionsnedsättningar hos skolpersonal är många gånger nödvändig för att nå detta.

Skolinspektionen har i en undersökning visat att även om rektorerna är medvetna om vikten av tidiga insatser och samarbete är lösningarna ofta fokuserade på enskilda problem och baseras ofta på en ”otillräcklig analys av elevernas behov av anpassning och stöd” (sid 27, *Omfattande ogiltig frånvaro i Sveriges grundskolor*, 2016, Skolinspektionen.)

Individen

Elever som har hög frånvaro är en heterogen grupp och det finns olika skäl till frånvaron. Det går alltså inte att säga vad orsaken till frånvaron är på gruppnivå. Ofta är det samverkande faktorer som orsakar frånvaron och alla delar måste belysas. Om elevens förmågor inte matchas av skolans förmåga att möta just den elevens behov uppstår svårigheter för eleven. För en elev som är hemma från skolan är det oftast ett desperat sätt att lösa en ohållbar situation. En del elever har svårigheter att klara skolan som miljö, en del forskare och praktiker talar till och med om skolfobi. En del är rädda för att möta andra elever och vågar inte ens gå ut i bostadsområdet av rädsla för att behöva möta någon från skolan. Det är viktigt att poängtera att det inte är ångesten som leder till skolfrånvaro utan att skolsituationen för vissa elever blir så svår att den i sig väcker ångest. Andra elever kan ha en svår familjesituation som gör det svårt att lämna hemmet av oro för föräldrarnas mående. Det finns även familjer som har så svår social problematik att de inte förmår upprätthålla vardagens rutiner med att komma upp och iväg till skolan. Dessa familjer behöver naturligtvis omfattande stöd från bland annat kommunens socialtjänst.

Oavsett orsaken behöver elevens föreställning om vad som fungerar, när och var det blir svårt och vad som skapar motivation hos eleven utforskas. Eleven behöver mötas där han eller hon befinner sig, såväl bokstavligt som bildligt, göras delaktig och bli lyssnad på. Det kan alltså vara nödvändigt att möta eleven på andra platser än i skolan för att skapa kontakt. Vid behov av specialistkompetens behöver stöd, eventuell utredning och behandling erbjudas snabbt av hälso- och sjukvården samt socialtjänsten i samverkan med föräldrar och skola.

Hemmet

När skolgången inte fungerar är det stor risk att det uppstår konflikter mellan skola och föräldrar. Det är inte meningsfullt att lägga skulden till frånvaron på föräldrarna, även om föräldrars inställning till skolan givetvis är viktig. Att föräldrar känner förtroende för skolan och att skolan känner förtroende för föräldrarna är viktigt för elevens möjligheter att lyckas. Skolan är den professionella aktören i sammanhanget och behöver i regel ta ett större ansvar för att samarbetet fungerar bra.

Många föräldrar uttrycker osäkerhet i sin uppfostran och vägledning av sina barn och i kontakterna med skolan. Översynen av socialtjänstlagen innebär ett större fokus på förebyggande arbete. Regeringens nationella strategier för ett stärkt föräldrastöd 2018 innebär att alla föräldrar ska erbjudas stöd under barnets hela uppväxt. Allt fler kommuner utvecklar verksamheter med förebyggande föräldrastöd både enskilt och i grupp, vilket i studier har visat sig vara kostnadseffektivt (*Föräldrastöd – är det värt pengarna?* Hälsoekonomiska analyser av föräldrastödsprogram, Folkhälsoinstitutet).

En del föräldrar har ett mer omfattande behov av stöd utan att för den sakens skull brista i omsorgsförmåga. Svårigheterna kan ta sig uttryck i att barnet isolerar sig helt, suicidhotar, har våldsamma utbrott eller andra former av utåtagerande beteenden. Hela familjen lever under stor press när barnet inte går till skolan, och föräldrar till barn med hög frånvaro har visat sig ha en försämrad hälsa och lägre livskvalitet och till och med sjukskrivas på grund av den stress som barnets skolfrånvaro skapar i familjen. (*Att vara förälder till en hemmasittare*, En kvalitativ studie utifrån föräldrars perspektiv, ÖREBRO UNIVERSITET Institutionen för juridik, psykologi och socialt arbete, C-uppsats, Vt 2017, Kajsa Jansson, Josefine Strömberg,Handledare: Erik Flygare).

Hämta elever till skolan

Vi har inte funnit forskningsstöd för att det skulle leda till en stabil återgång att åka hem och hämta elever till skolan. När det fungerar bygger det på en personell resurs som eleven har en god relation till och när skolan samtidigt kunnat erbjuda de anpassningar av skolmiljön som eleven behövt. Få skolor har dock resurser att över tid avsätta en person till att hämta eleven. All tillgänglig kunskap visar att återgång till skolan ska ske stegvis i samverkan med familj och skola. Om en extern person följer eleven till skolan är detta en del av ett behandlingsarbete - en familjeterapeutisk intervention snarare än en lösning. Lösningen ligger oftast i att familjen får hjälp att skapa bra rutiner hemma, att skolan gör de anpassningar som behövs och att barnpsykiatri bidrar med utredning och behandling i de fall det behövs.

Hemundervisning

Ofta kommer frågan om hemundervisning upp när elever har svårt att vara i skolan. Det är en kontroversiell fråga som delar experter i två läger. Det ena lägret anser att skolan inte är lämpad för alla barn och att de barnen mår bäst av att vara hemma. Andra anser att “/.../ barn och ungdomar mår bäst av att utvecklas bäst i det sociala sammanhang som skolan utgör (SvD 2018-09-28 citerar Marie Gladh och Krusmynta Sjödin, författare till boken *Saknad i Skolan. En vägledning för lärare*, 2018, Gothiafortbildning). “/.../man behöver vara mycket tydlig med under vilka omständigheter man använder sig av och sätter in den insatsen. Under den perioden bedriver man inte grundskoleutbildning. Det ska fattas ett särskilt beslut om undervisning i hemmet, vilket regleras i skollagen och genom det signalerar man också att det här är ett väldigt tydligt undantag.” (Mikael Hellstadius, juridisk expert på skolfrågor.) Skolnärvaroteamets konklusion efter att ha tagit del av vad forskare, experter och praktiker framför är att *om* hemundervisning ges ska det vara under en begränsad tid samt innehålla en tydlig plan för återgång och ske i samverkan med behandlande insatser.

Tidiga insatser

Frånvaron ökar i de lägre årskurserna över hela landet och det finns exempel på frånvaromönster som påbörjats redan under förskoletiden. I Borås började man 2016 inom ramarna för projektet *Tidiga insatser för ökad skolnärvaro* kartlägga och analysera frånvaro redan i åk 1–3 och identifierar familjer som kan erbjudas föräldrastöd inom socialtjänstens serviceverksamhet och barn som BUP kan fånga upp tidigare. Det har visat sig ge goda effekter över tid att erbjuda föräldrastöd när barnen är yngre och i Borås kan man se att frånvaron minskat. Ulrika Lundqvist på Skolverket uttalade sig i DN den 23 april 2019: “/.../ och att skolan förstår problematiken i tid. När de blir hemmasittare är det oerhört svårt att lösa problemet.” Flera olika forskare betonar också de ekonomiska vinsterna av att komma tillrätta med frånvaro och andra problem i god tid.

Relationens betydelse

Elevens röst måste bli hörd och värdet av goda relationer mellan lärare och elev samt skola och föräldrar betonas i olika studier och i facklitteratur. När det gått så långt att eleven inte klarar att komma till skolan finns ofta en lång sträcka av relationer som havererat och en känsla av misslyckande hos eleven. Som det beskrivs av några av skolnärvaroteamets inspirationskällor: “I arbetet med eleverna har vi sett att det är viktigt att hela tiden *återskapa* relationen /.../ att *vidmakthålla* den” (s. 64 Borg, A., Kendall Carlsson, G., 2018, *Utanförskap i skolan - förebygg och åtgärda med Nytorpsmodellen*, Studentlitteratur). De som arbetar med eleven behöver kunna erbjuda kontinuitet i kontakten. Det ingår möjligen inte i skolans uppdrag att gå hem till elever för att skapa kontakt, men utan relation med någon i skolan blir det svårt att komma tillbaka. En framgångsmodell är att pedagoger, elevhälsa och familjebehandlare gör det jobbet tillsammans.

Trygghet och studiero - utanförskap och mobbning

Skolinspektionen visar i en enkätstudie från 2018 att en av tiondeklassare i landet upplever sin skola som otrygg och att det finns andra elever och skolpersonal som de är rädda för. Det kan också vara så att skolmiljön är så orolig och stökig att man inte kan koncentrera sig på skolarbetet. Enligt en elevenkät i Stockholms Stad nyligen upplever bara hälften av femteklassarna studiero. Otrygghet och brist på arbetsro kan också vara en orsak till att elever stannar hemma (Dagens Nyheter 2019-04-23).

Det finns en koppling mellan känsla av utanförskap och mobbning, inte minst på sociala medier, lång och omfattande skolfrånvaro samt annan skolproblematik. Enligt en rapport från Temagruppen Unga i arbetslivet (Ungdomsstyrelsen (2013:2) är mobbning och utanförskap den främsta orsaken till gymnasieavhopp. En ännu inte publicerad svensk studie visar i preliminära analyser att skolans pedagogiska och sociala klimat påverkar elevers frånvaro (Martin Karlberg, Uppsala Universitet).

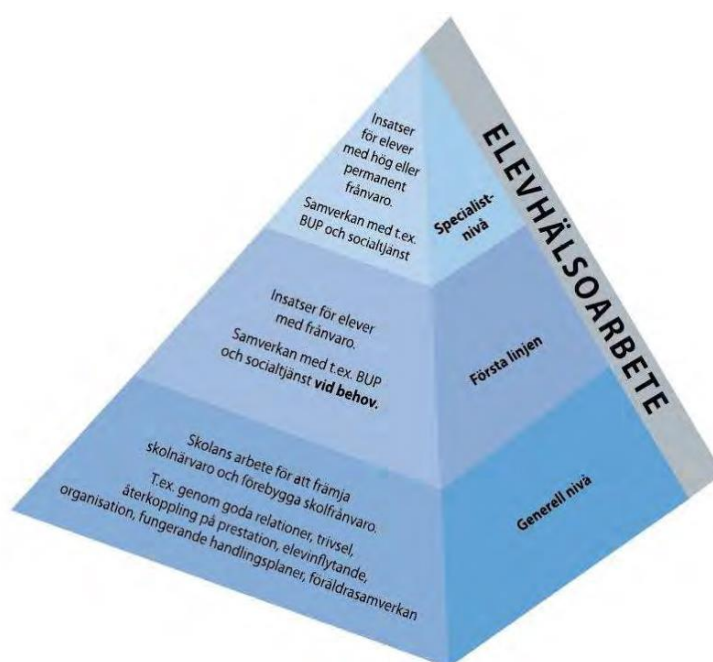
Psykiatriska diagnoser

Elever med hög frånvaro är en heterogen grupp med olika komplexa orsaker till frånvaron. Neuropsykiatriska diagnoser (främst autismspektrum, ADHD,

ADD) och andra psykiatriska diagnoser som depression, fobier och ångestproblematik är vanliga bland de elever som har problematisk frånvaro. Enligt KIND (Center of Neurodevelopmental Disorders vid Karolinska Institutet) kan 75% av eleverna med omfattande frånvaro ha neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF). Skolans läroplan rimmar illa med dessa elevers behov och många elever med NPF har inte de kognitiva och exekutiva funktioner som läroplanen förutsätter att elever har (Hedevåg, Kent, 2016, *När mallen inte stämmer*, Hedevågpedagogik.). Många elever som inte kommer till skolan vittnar om att skolan till slut blivit så ångestladdad att han eller hon inte klarar att gå dit över huvud taget.

Samverkan och psykisk hälsa

Olika rapporter visar att den psykiska ohälsan ökar bland unga. Skolfrånvaro kan ses som en indikation på psykisk ohälsa. Närvaroarbetet kan inte vara en isolerad del i kommunernas arbete utan måste vara en del av skolornas elevhälsoarbete samt ske i samverkan med andra aktörer inom kommun och landsting. För att förhindra att toppen av pyramiden nedan blir större och större behöver kommuner arbeta mer strategiskt med mer fokus på främjande och förebyggande arbete på organisatorisk nivå för att på sikt minska åtgärdande och individuella insatser på specialistnivå.

(Vänd frånvaro tillnärvaro, Psykn-projektet, SKL 2013)

Samhällsekonomiska aspekter

Det kostar att *inte* åtgärda frånvaro. Nationalekonomen Ingvar Nilsson har beräknat att den samhällsekonomiska kostnaden när en elev inte klarar skolan och inte blir arbetsför är 12–15 miljoner kronor under en livstid. (SOU 2016:94, *Saknad! Uppmärksamma elevers frånvaro och agera*, Malin Green Landell). Räknar man in beroendeproblematik, ohälsa och kriminalitet blir siffrorna mångdubbla.

Föreläggande om vite

Skolfrånvaroproblem löses sällan av tvångsåtgärder. De möjligheter till vitesföreläggande som hemkommunen har enligt lag ska enligt lagens förarbeten användas mycket restriktivt. Det ska utredas och bedömas utifrån fall till fall i samråd med elev, föräldrar samt elevhälsan. Danderyd har ingen riktlinje för föreläggande vilket behöver utredas närmare.

Gymnasiebehörighet

Elever med problematisk frånvaro har svårare att nå målen och få behörighet till gymnasiet. Utan gymnasiebehörighet med följande gymnasieexamen är det svårare att etablera sig på arbetsmarknaden. I Örebro gjordes 2016 en analys som visade att ingen elev med ogiltig frånvaro med 15% eller mer nådde målen och hade därmed ökad risk att inte nå gymnasieexamen.

Diskussion och slutsats

Slutrapporten var ursprungligen tänkt att utgöra underlag för beslut om ordinarie drift samt i samband med detta om resurser och omfattning. Beslut om att avsluta projektet och förslag om ny organisation inom Bildningsförvaltningen har förekommit utvärderingen och rapporten. Rapporten beskriver utvecklingsområden som identifierats samt funktioner som behöver finnas för att säkerställa att kommunens arbete med skolnärvaro följer lagar och styrdokument samt följer beprövad erfarenhet och forskning. Avslutningsvis lämnas i enlighet med ramverket förslag till fortsatt arbetssätt.

Organisatoriskt har det funnits synergieffekter av det tvärprofessionella samarbete som skett inom Enheten för barn- och elevhälsa. Arbetet med enskilda ärenden har breddats med fler professioners perspektiv vilket har gjort att elevärenden kunnat handläggas med högre kvalitet. Det negativa har varit att enheten och skolnärvaroteamet befunnit sig lokalmässigt och organisatoriskt långt från förvaltningens övriga arbete.

En försvårande omständighet har varit att projektet inte varit tydligt förankrat i respektive förvaltning. Därtill har omfattande organisationsförändringar pågått inom Bildningsförvaltningen som bland annat inneburit att det funnits en bristande kontinuitet i ledningen samt otydlighet i organisationen när det gäller kommunikation och ansvarsfördelning. Skolnärvaroteamet har inte varit involverade i de frågor som rör området i tillräcklig omfattning. Det har medfört att det inte skapats dialog på ledningsnivå och varit tidskrävande och ineffektivt att hitta vägar att lyfta och driva frågor. Styrgruppen har saknat kontinuitet och samsyn genom att medlemmar bytts ut. Det har inte funnits någon projektbeskrivning med konkreta effektmål och samtidigt har skolnärvaroteamet varit styrt i vilka arbetssätt som kunnat utforskas och prövas. Om kommunen har för avsikt att arbeta vidare med att utveckla arbetssätt för att öka skolnärvaron behövs ett tydligare förankrat mandat i berörda kommunala förvaltningar och hos övriga aktörer.

Under sista terminen har projektets pedagog varit långtidssjukskriven och innan utvärderingen hann påbörjas beslutade socialkontoret att projektet skulle avslutas. Bildningsförvaltningen står inför ytterligare omorganisation och det är i nuläget oklart hur organisationen ska se ut och hur funktioner ska bemannas.

Såväl skolpersonal, socialsekreterare, familjebehandlare och LSS-handläggare som personal inom BUP och Habilitering uttrycker att de ser allt större behov av närvarofrämjande arbete, av konkreta åtgärder och insatser inom såväl skola som socialtjänst och samordning av dessa.

Föräldrastödet inom skolnärvaroteamet har i enlighet med styrgruppens direktiv i första hand skett tillsammans med skolpersonal. Möjligheten för familjer att få stöd av teamet har därmed varit beroende av att skolledningen välkomnat teamets medverkan. Det stöd vi kunnat erbjuda till familjer inom ramarna för projektet har konkret rört samarbetet med skola och andra aktörer samt professionell rådgivning om skola, barn och ungas utveckling, föräldraskap, regelverk, stödresurser med mera. I utvärderingen har inga intervjuer med föräldrar eller elever gjorts, men de föräldrar vi har haft kontakt med har uttryckt att det varit värdefullt att få stöd och vägledning av skolnärvaroteamet.

En utmaning under projekttiden har därmed varit att matcha skolornas behov av mer handfasta insatser för elever som varit hemmasittande och som skolan har svårt att nå. Det har uppstått en krock mellan några av skolornas behov och förväntningar och vad som varit möjligt att erbjuda inom ramarna för projektet samt vad forskning och beprövad erfarenhet visar. Det har samtidigt varit svårt att få ett generellt genomslag för ett konsultativt arbetssätt där skolorna erbjuds handledning, samordning och stöd i samarbetet med föräldrar och andra aktörer, vilket är ett beprövat arbetssätt i många kommuner. Det finns ett värde av att erbjuda professionell samtalsledning vilket kan ge nya perspektiv, bidra till lösningar och underlätta mötet i de ofta svåra och laddade situationer som kan uppstå. En forskare beskriver det så här: ” /... / kommer utifrån som en neutral part kan avdramatisera mötet mellan skola och hem och underlätta dialogen” (Backlund, Åsa, 2008, *De är som en handbok i kommunikation: Utvärdering av Skol- och Familjeteamet i Sollentuna*, Stockholms universitet, Samhällsvetenskapliga fakulteten, Institutionen för socialt arbete – Socialhögskolan/FoU Nordväst). När samtalen i stället förs separat kan det i stället uppstå missförstånd och tillitsbrist och i värsta fall underminera hela samarbetet och utgången av insatserna.

Skolnärvaroteamet har identifierat behov av mer tillgängligt förebyggande föräldrastöd. Föräldrar i Danderyd har möjlighet att delta i socialkontorets KOMET-grupper vilket är en selektiv och evidensbaserad föräldrastöds metod, och antalet grupper har ökat utifrån ökad efterfrågan. Det förebyggande föräldrastödet i enskild form är däremot begränsat och behöver utvecklas.

Skolnärvaroteamet har haft ambitionen att nå ökat samarbete mellan skola och socialtjänst på både övergripande nivå och i enskilda ärenden men hade behövt komma längre. En orsak till att det varit svårt kan vara att socialsekreterarna har en hög arbetsbelastning vilket gör att det förebyggande arbetet får lägre prioritet. Sekretessen har varit ett hinder för samarbete i enskilda ärenden. Ett förslag till en samarbetsmodell för skola och socialtjänst har arbetats fram av skolnärvaroteamet där föräldrar lämnar samtycke till samarbete och att sekretessen upphävs. I förslaget är skolkuratoren en länk mellan skola och socialtjänst vilket i dag är långt ifrån självklart. Om kuratorernas yrkeskompetens och roll i elevhälsan förtydligas och tas tillvara kan samarbetat förbättras avsevärt.

Redan före projektstart identifierades gemensamt av skolor och socialkontoret ett behov av ett mobilt skolnärvaroteam med uppdrag att förstärka skolornas arbete med de elever som har hög frånvaro eller är hemmasittande. Ramverket med bemannings- och lokalmässiga förutsättningar har inte möjliggjort en sådant arbete. Exempelvis kan vissa elever under en period behöva undervisning på annan plats än skolan samt socialt och uppsökande stöd som ett led i en stegvis återgång till skolan. Särskilda undervisningsgrupper med komplement av behandlingskompetens skulle kunna vara ett sätt att möta hemmasittande elevers behov. Det arbete som pågår inom bildningsförvaltningen med att utreda dessa grupper bör ta dessa elevers behov av särskilt stöd i beaktande.

Det har framkommit i diskussioner med elevhälsans yrkesnätverk att rutinerna vid överlämningar vid studieövergångar inte är tydliga och att elever inte alltid får rätt förutsättningar vid start i ny skola. Elevhälsan bör involveras i det pågående arbetet med att ta fram rutiner för övergångar.

För att uppnå en budget i balans står skolorna inför förändringar i det särskilda stödet avseende tilläggsbelopp och verksamhetsstöd. Det berör de elever som skolorna redan nu kan ha svårt att erbjuda en tillgänglig lärmiljö. Dessa elever riskerar att få en ökad frånvaro och att inte klara sin skolgång. Inför neddragningen av årsbudget 2019/20 skriver Utbildningsnämnden (UN 2018/0380) att en konsekvensanalys behöver tas fram, vilket har gjorts av Enheten för barn- och elevhälsa. UN skriver vidare att det är viktigt att skolor och förskolor får utbildning och stöd i ett förändrat arbetssätt för det fortsatta stödet till de elever som behöver det. Ett sätt att stötta skolorna är att erbjuda handledning till arbetslag och elevhälsa. Handledning är traditionellt inte så väl utvecklat inom skolans värld medan det inom till exempel socialtjänst och sjukvård finns lång erfarenhet av handledningens kompetenshöjande effekt. Inom skolnärvaroteamet har det funnits kompetens att bedriva handledning och bedömningen är att fler grupper inom skolan kommer att behöva handledning.

Sammantaget är slutsatsen att skolornas närvarofrämjande rutiner och arbetssätt har utvecklats genom projektet men att det behövs ytterligare implementeringsstöd samt mer styrning från Bildningsförvaltningen. Projektet hade behövt tydligare förankring i respektive förvaltning, tydligare

målformulering samt mandat att pröva operativa arbetsätt. Det hade behövts samsyn om att närvaro i skolan är ett prioriterat område för alla aktörer som arbetar med barn och unga.

Identifierade utvecklingsområden och funktioner

- Rutiner i skolnärvaroarbetet behöver fortsatt implementeras och förankras och skolorna behöver stöd från Bildningsförvaltningen att utveckla sina interna rutiner.
- Skolorna behöver stöd i arbetet med fördjupade kartläggningar samt i samarbetet med föräldrar.
- Kommunen behöver utreda i vilken form undervisning ska erbjudas elever som är hemmasittande. Det kan lämpligen ingå i det utredningsuppdrag om särskilda undervisningsgrupper som initierats inom Bildningsförvaltningen.
- Samverkan mellan skola, socialtjänst och övriga aktörer behöver fortsättningsvis utvecklas. Samordnaren behöver ha ett tydligt mandat, god samverkanskompetens samt en bred kunskap om skola, socialtjänst och hälso- och sjukvård.
- Det behövs en funktion för att se över och vid behov revidera handlingsplan och kartläggningsdokument samt ansvara för att de hålls aktuella på kommunens hemsida och intranät.
- Det har framkommit brister i Bildningsförvaltningens arbete med lagstadgade huvudmannauppgifter vid skolpliktsbevakning. *Rutiner i skolpliktsärenden har arbetats fram av teamet och behöver införlivas i ordinarie drift.*
- Det behövs en funktion för att följa upp frånvaro på aggregerad nivå – enligt förslag i *SOU 2016:94 kommer det bli ålagt alla kommuner* - samt delta i regionalt utvecklingsarbete för att ta del av metodstöd och aktuella rön.
- Bildningsförvaltningen bör skriva fram ett förslag till Utbildningsnämnden i frågan om vitesföreläggande.
- Det förebyggande arbetet inom socialkontoret behöver utvecklas, förtydligas och struktureras bättre och det förebyggande föräldrastödet behöver bli mer tillgängligt.
- Socialkontoret har allt fler ärenden med frånvaroproblematik och erfarenheterna från projektet behöver tas till vara.

- Frågan om hur kommunen fortsättningsvis ska bedriva skolnärvaroarbetet behöver belysas ytterligare.

Övriga identifierade områden

- Det saknas organisation och funktion på Bildningsförvaltningen som ansvarar för det kommunala aktivitetsansvaret (KAA) för ungdomar 16–20 år *i enlighet med lagstiftning och Skolverkets allmänna råd.*
- Det kommer att saknas fördjupad psykosocial kompetens på förvaltningsnivå i Bildningsförvaltningen för beredning och bedömning av elevärenden som komplement till elevstödshandläggarens funktion samt i situationer då samarbetet mellan skola och föräldrar är ansträngt.
- Projektets socionom har haft i uppdrag att samordna skolkuratorerna i syfte att stödja och utveckla deras arbete i elevhälsan. Det är viktigt ur likvärdighetssynpunkt. Ett arbete för att förtydliga elevhälsoteamens professioner och öka deras samarbete har påbörjats och behöver utvecklas vidare.
- Det finns brister i rutinerna vid överlämningar vid stadieövergångar.
- Det kommer att finnas ett ökat behov av konsultativt stöd och handledning för elevhälsopersonal, lärare, arbetslag och elevassistenter i samband med att skolorna ställs inför omfattande neddragningar av tilläggsbelopp och verksamhetsstöd för barn i behov av särskilt stöd. Det skulle vara kostnadseffektivt att behålla den kompetensen inom Bildningsförvaltningen.
- Den kommunövergripande centrala elevhälsoplanen behöver färdigställas och det behövs psykosocial kompetens i det arbetet.

Rekommenderat arbetssätt efter projektets slut

Utifrån vad som framkommit i omvärldsbevakningen, utvärderingen samt lokala förutsättningar och behov föreslås ett samverkande team för att arbeta med skolnärvaron i Danderyds kommun. Det förutsätter ett tydligt förankrat mandat i respektive organisation samt att det uppnåtts samsyn om att närvaro i skolan är ett prioriterat område för alla aktörer. Den samverkan som pågår inom BUS skulle kunna vara en utgångspunkt för fortsatt arbete.

Samverkande närvaroteam

Ett *samverkande och multimodalt team* där bl.a. skola, socialtjänstens olika delar och BUP involveras *vid behov*, och som *samordnas av en funktion med mandat att sammankalla övriga berörda*. Samordnaren har en central funktion och kan ge processtöd, öka likvärdigheten, samordna och följa upp ärendegången och stötta skolorna i särskilda fall med exempelvis handledning, kartläggningar och bedömningar.

I det mobila teamet fördelas ansvaret för de insatser som behövs efter en tvärprofessionell analys av skolans kartläggning. Som exempel: Undervisning under en period ges på en plats och i en form som anpassas efter elevens behov, familjebehandlare från socialtjänsten som stöttar familjen att skapa en fungerande vardag där barnet kommer i väg till skolan, LSS-handläggare och Habilitering bistår med insatser för de familjer som har barn med autismdiagnos, BUP eller annan del av hälso- och sjukvården gör barnpsykiatriska och neuropsykiatriska utredningar vid behov och erbjuder vårdkontakt etc.

Arbetat samordnas och följs upp kontinuerligt. Om det finns en tydlig samsyn förankrad på alla nivåer i respektive organisation bör ett sådant team kunna bedrivas utifrån befintliga resurser fränsett den samordnande funktionen. Även om arbetssättet inledningsvis kan innebära merarbete kommer det på sikt att bli både kvalitetshöjande och tidsbesparande genom att resurserna samordnas och tas tillvara på ett effektivare sätt. Samordnaren kan lämpligen utifrån de lokala förutsättningarna i Danderyd organisatoriskt tillhöra Bildningsförvaltningen eftersom skolornas anmälan om hög frånvaro ska anmälas dit. Det ger möjlighet att snabbt bedöma när teamet ska samlas. Även om samordnaren organisatoriskt tillhör Bildningsförvaltningen är det viktigt att betona att de olika aktörerna har ett *gemensamt ansvar inom sitt uppdragsområde*.

Skolnärvaroteamet den 20 maj 2019

Maria Westphal, socionom/familjebehandlare